

SALAMON NÁNDOR

Nagybányától Egerig – és?

Portré Kozma István festőművésze-ről

Az elmúlt másfél évtized képzelt – mert ilyesmi nem létezik! – kiállítási statisztikáit „böngészve”, sűrűn találkozhatunk Kozma István „nagybányai származású festőművész” nevével. Miközben – áttelepülését követően – már a harmadik helyen ütötte le sátorfáját, rendezte be soros műtermét, szokatlan megszállottsággal szervezi sorozatban önálló kiállításait szerte az országban, de Európában is. Galériákban, múzeumokban, aukciókon látva áradó, ám igényesen megoldott, sajátos színt, hangot megütő festményeit, óhatatlanul kíváncsivá tesz. Színes meghívóin, plakátjain, katalógusai címdalán kitartóan ragaszkodik a hittél, meggyőződéssel vállalt, használt, fent idézett titulusához. Nem mulasztják el kiemelni ezt a róla szóló, író minden rendű, rangú szónokok, tollforgató beavatottak sem.

Ki is hát a képeiről, jellegzetes kalapja karimája alól, modelljei mögöl kitekintő, jelenleg Egerben élő művész?

Sok év múlt el azóta, hogy neve fölbukkant nálunk. A centenáriumát ünneplő Magyar Iparművészeti Múzeumban a Nagy István erdélyi nyomdokait kutató Solymár István rendezett tárlatot rézdomborításáiból 1972-ben. A fiatal iparművészt Borsos Miklós mutatta be a hazai publikumnak. A folytatás azonban elmaradt. Olykor, mint „román” művész, bekerült egy-egy budapesti „nemzeti kiállítás” válogatásába, de még az utazás is nehézségekbe ütközött. Az 1990-ig terjedő évtizedek alatt sokoldalú, eredményes munkát végzett és építette életművét. 27 évi nagybányai alkotómunka után hagyta hátra fél élet tárgyi és művészi hozadékának nagy hányadát, hogy most már határon belül folytassa szabadabb légkörben – mint vallja – a „szolgálatot”.

Pályafutása modellezi a kisebbségi létből kitömi akaró, feltörekvő tehetség akadályokkal terhes sorsát. A „hozott anyag” mellé társult jó testi-lelki tulajdonságok, meg néha egy kis szerencse azonban segítette haladásában.

Kozma István: Önarckép

„Alapozás”

Kozma István 1937-ben Szatmárnémetiben született, de gyökeres nagybányainak tartja magát. Három esztendősen két testvérével költözött a családja a bányavárosba, ahol apja jól fizető géplakatos állást kapott. A magyar festészet bölcsőhelyének fényei akkor már kihunytak, az ott élő festők erőiket egymásnak feszítve, civódtak. Minderről még semmit sem tudott, a cseperedő gyermek emlékezetébe „még a magyar lelket őrző” élet vésődött. „Sovinizmusnak nyoma sincs, a románok is magyarul beszéltek. Olyan csillapodott volt a légkör, de érzékelhető a szegénység. Polgári arculatát a hatvanas évek elejéig nagyjából megőrizte a város. Akkor látott jellegének megváltoztatásához a román nacionalizmus. Környezetpusztító ipart, teljesen idegen népelemet telepítettek, toronyházakat emeltek. Németh László szülőháza helyére pártházat építettek” – idézi a távoli múltat. Az apa életviteléből fakadóan a gondok a Kozma-családban is fel-felütötték a fejüket, de rendszeren járt óvodába és iskolába. Az ötödik osztály rajzórán „fertőzte meg” a rajzolás-festés mágiája – örökre. Első rajztanára Makkai Piroska volt. A művészeti szakközépiskolába Nagy Oszkár és Balla József felvételiztette. Kezdetben „az utolsó nagybányai”, Csíkós Antónia tanította, majd a „szocreál”-ban „jeleskedő” Agricola Lídia és Weith László, akikre főként rajztudásuk miatt emlékezik jó szívvel. A városban nyitott szemmel járkáló fiú figyelmét nem kerülték el az utcán állványuk mögött álló festőművészek. „Nagyszerű hangulat volt még akkor Nagybányán. Még sértetlenül látszott a város sziluettje. Tiszta volt a levegő, virultak a gesztenyefák, tölgyesek” – színezi a képet az emlékezet. Ziffer Sándor képeinek „egyéni varázsa” (Muradin Jenő), akit később példaadó mesterének választott, elbűvölte. Mély benyomást gyakorolt rá Nagy Oszkár átszellemült festésmódja, témaválasztásának megállító ereje. Csíkós Antónia nagy tudásával, jó pedagógiai érzékével készítette bámulatra. Tőle tanulta meg a tusrajzolás technikáját, a fák ábrázolásának módszerét. Ragaszkodását az idős hölgyhöz főiskolás éve alatt is megőrizte.

Felkészülésében az első zavar akkor keletkezett, amikor megszüntették a művészeti iskolát. A növendékeket szétszórták Jassiba, Temesvárra, Kolozsvárra. Kozma a marosvásárhelyi intézetben folytathatta tanulmányait. „Itt talákoztam a székelységgel. Csodálatos népcsoport, csodálatos emberek a magyarságon belül. Megismertem kultúrájukat, jellegzetes mentalitásukat, összetartásuk erejét” – emlékezik a hajdani növendék. A mintegy kétszáz tanuló szakmai munkáját nagyszerű, a művész pályán emlékezeteset alkotó tanárok irányították. A Kultúrpalotában berendezett műteremben az elméletileg és gyakorlatilag felkészült Nagy Pál, Barabás István és a párizsi Julian Akadémián is tanult kitűnő akvarellista, Bordi András volt rá nagy hatással. A vakáció alatt festette meg első önarcképét, amely kivívta Nagy tanár úr és a társak elismerését.

A kolozsvári akadémián

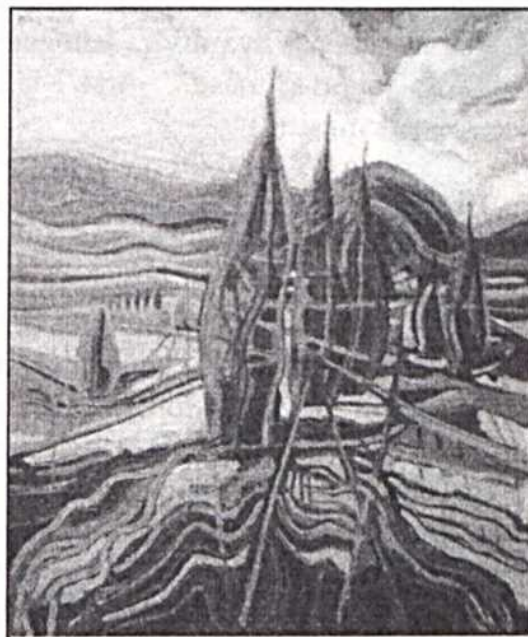
Érettségi után a kolozsvári művészeti akadémiára jelentkezett. Hiába teljesítette a követelményeket, a nemzetiségi származásra alapozott kvótában „nem jutott helye”. A következő évben, esélyeit mérlegelve, a festészet helyett a textilművészeti karra jelentkezett és sikerrel felvételizett.

Kolozsváron is megkezdődött már az erőteljes „románosítás”, de még működött a magyar egyetem, pezsgett a szellemi élet, tartotta magát a polgári életforma. A főiskolán is elviselhető volt a légkör, sokat tanultak egymástól a vidéki iskolákból érkezett, eltérő szemléletű és felkészültségű hallgatók. A nagyváradiak például nagyon alapos, realista rajztudással érkeztek, de alig léptek később tovább. A legjobb rajzolóknak viszont a szobrászokat látta, tőlük lehetett tanulni. Neves tanároknak itt sem volt hiány. A művészi rajzot a tragikus sorsú Kádár Tibor tanította szuggesztív erővel, szabad gondolkodásra, nyitottságra biztatva a művészjelölteket. A textil tanszéket vezető Bene József engedékeny, „vonalas” mester volt. A tanársegédi státuszban alig megtűrt Szervátiusz Jenő krokizást oktatót meggyőző határozottsággal.

Nagybányán

Tanulmányait textiles, festőművész, rajztanár képesítéssel fejezte be. Nyert egy ösztöndíjat is, de nem engedték tanulmányútra. Bonyodalmak támadtak a diploma megszerzését követő „elhelyezés” körül is. Eredetileg Nagyváradra irányították, de az elosztó bizottság és a „hivatalosok” nem jutottak dűlőre. Nagybánya is „utána nyúlt”, ahol 21 évesen, 1958-ban jelentkezett először tartományi kiállításon, egyebek mellett Vida, Ziffer, Agricola, Mikola András, Balla József társaságában. Végül a népművészet iránt fogékony, politikai befolyással bíró Vida Géza hívta „haza” egy népművészeket foglalkoztató szövetkezet tanácsadójának. Az elismert szobrász beavatta mestersége „titkaiba” s vállalta a kezdő művész első kiállításainak megnyitását.

A biztos állás többféle előnnyel járt. Munkája részévé vált, hogy behatóan foglalkozhatott az avasi, máramarosi népművészettel. Ez egybevágtott a folklór iránti érdeklődésével s mintegy megtermékenyítette több műfajra kiterjedő alkotómunkáját. Így vallott erről: „A népművészettel tudatosan foglalkozom. Nem a népművészeti elemek pontos lemásolása érdekel, hanem a stílus tisztasága, szerkezeti felépítése és ennek lényege, őszinte humanitása, robosztus formavilága” (Solymár István előszava). Feltérképezte a fazekas, fafaragó, szövő, gyékényfonó hagyományokat. Munkára buzdította a mesterségüket már-már feladó, feledő falusi mestereket. Jól hasznosította kapcsolatteremtő képességét a műhelyek alapításában, a piackutatásban, a szövetkezetek szervezésében, működtetésében. A népművészeti iparrá alakult tárgykészítés sok száz ember megélhetését biztosította. Kis szériában készült munkáik külföldön – Keleten és Nyugaton – is sikert arattak. Kozma 27 évig – 1963-1990 között – vezette ezt a különös manufaktúra-hálózatot, „népi iparművészeti vállalkozást”. Természetesen érzékelte az előnyök mellett jelentkező, a forrás tisztaságát veszélyeztető hatásokat, de

Kozma István: Boglyák

terveivel, szakértelmével, befolyásával igyekezett megőrizni nemcsak a formák hitelét, hanem a népi kultúra hiteleségét is.

Aktivitása a párhuzamosan folytatott önálló alkotómunkában is érvényesült. Szép sikereket ért el az évtizedig szenvedélyesen folytatott fém (réz, bronz) domborításban. Monumentális, jeleket, jelképeket megformáló munkái „főleg díszítő jellegűek (...) csiszolt vagy eredeti kristályszerkezetet őrző kő- és ásványberakásokkal” (Gyöngyösi Gábor). A felhasznált motívumok erőteljes metamorfózis eredményeként új formai és tartalmi jelentésre tettek szert. „Olyan értékek zárkóznak bennük szigorú renddé, komoly alappá, mint tematikai gazdagság, árnyaltság a nyilvánvalótól a legfinomabb jelenségig; elmélyült anyagismeret, amely a mindenkori lényeglátástól a legapróbb felületi játékokig terjed; a megoldási lehetőségek bő skálája” (Balázs Imre). Fazekasként fekete kerámiát készített, amelyeket – jegyzi meg enyhe gúnnyal – „a románok rögvest a dákokkal hoztak kapcsolatba”. Textilben megálmodott terveit a szövetkezet szövőnöi tették át anyagba. „Szőnyegek (...) torontáli technikával, növényi festékekkel festett szálakból készülnek, (...) öthet színből tevődnek össze, s megpróbálják visszaadni a népviselet forma- és színvilágát is” (Gyöngyösi). Ugyancsak foglalkozott az üvegfestés kérdésével. Alapvetően mégis a festészet határozza meg pályáját, amelyet akkor sem adott föl, amikor másik műfaj kötötte le képzeletét, érdeklődését. Földije, a már idézett Gyöngyösi Gábor a hetvenes évek elején – amikor még javában domborításait kalapálta! – a nagyhírű nagybányai festészet „szellemi örököse és folytatójaként” aposztrofálta, aki indulásától rendszeresen kiállított a városi, tartományi és országos romániai seregszemléken. Szerepeltek művei a hivatalos külföldi „nemzeti” tárlatokon: Prágában, Izraelben, Svédországban, az USA-ban, Kanadában, Németországban és Magyarországon. Egyéni tárlatait táguló körben fogadták be az erdélyi kiállítóhelyek, múzeumok. Névjegyét 1963-ban tette le régi-új otthonában. A Nagybányán indult sorozat állomásai Zilah, Kolozsvár, Brassó. Hazalátogatott több alkalommal szülővárosába, Szatmárra is műveivel. 1967-ben Csíkszeredán Zsögödi Nagy Imre szervezte, nyitotta meg tárlatát. Kapcsolatukra emlékeztetnek azok a rézdomborítások a zsögödi házban, amelyekről Takács Tibor költő emlékezik meg útijegyzetében: Olyannyira jellegzetesek, hogy „csakis a nagybányai Kozma István művei. Ugyan ki másé?” – írja. Kiállított „álmai” városában, Nagyváradon és Bukarestben és másutt.

Látszólag jól szaladt vele a szekér! Műtermében sokasodtak a hagyományos nagybányai tematikát megragadó képek. Még éltek, festettek néhányan – Ziffer, Csíkos, Mikola, Nagy Oszkár és mások! – a régiek közül, akiket megfigyelhetett munka közben. Akkor még csak kevéssé sérültek, változtak a hajdani lokális hangulatot, színeket és látványokat őrző utcák, épületek, patakpartok, ligetek és távolabbi bányászkolóniák. Kozma szinte az utolsók közé tartozik, aki még megtapasztalt, megélt és képpé formálhatott valamit a város karakteréből. „Tiszteletben tartotta a nagybányai iskola hagyományait, de elvei megkövetelték, hogy (...) egyéni meglátása érvényesüljön munkájában” (Ilia Mihály). Kezdetben az impresszionizmus, majd már egy erőteljesebb kifejezés eszközeit használta fel hagyományos nézőpontból felvett vedutáin, tájképein. Csak lassú léptekkel távolodott példaképeitől és alakította ki egyéni stílusát. Lényegi változás a hetvenes években figyelhető meg vásznain, de látványosabb fordulat csak áttelepülése után következett be.

Vándorúton

Mindezek ellenére, kitörési pontot keresett, mert egyre kevésbé érezte jól magát a szociálsoviniszta prés szorításában. Már 1967-ben megfordult fejében a távozás, az áttelepülés gondolata, de amikor döntésre jutott, öt esztendő tortúra várt rá. Végül családgyegetés indokával – felesége után jött! – megkapta az engedélyeket. Először Zsámbékon ígérkezett tanári állás, de nem őt választották. A már-már fátumként ismétlődő „emberi tényezőbe” ütközött. Mezőkövesd a következő állomása vándorlásának, amelynek népművészete, a matyó hímzés és viselet élénk színvilága megjelent festményein. Terveket, álmokat szövögetett, kiállításokat rendezett. (Az egyiket Beke György, Erdély újkori barangoló krónikása ajánlotta a helyiek figyelmébe.) Talán sokan még örültek is letelepedésének (mások meg „románnak” bélyegezték, nem tudván mit kezdeni aktivitásával) –, néhány esztendei „matyóföldi élet” után a távozás mellett döntött s Miskolcon rendezte be új műtermét. A Rákóczi-házban mutatkozott be 1999-ben kollekciónak, miközben egymást követték tárlatai a fővárosban és vidéken (Szeged, Hódmezővásárhely, Sopron, Debrecen, Szolnok, Győr stb.), Bécsben, Németországban, Svédországban (a svéd képzőművészek szövetsége tagjai közé választotta). Képeivel az országot járva, kereste azt a „helyet”, amely – ha nem is teljesen! – városképben, épületekben, tájban, hangulatban, szellemiségében, és a polgárok mentalitásában pótolni képes a régi Nagybánya és az erdélyi városok elhagyott valóságát. Különösen megragadta Sopron atmoszférája, de 2005-ben mégiscsak Egerbe költözött.

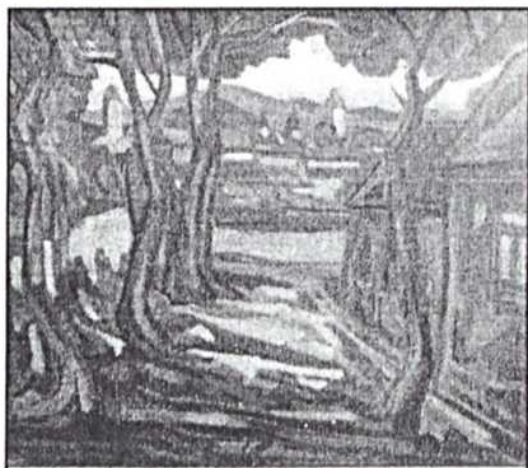
Már jóval előbb, 1998-ban bemutatkozott a városban, amikor kiállítása nyílt az Egri Galériában. Gyöngyösi szerint „Mezőkövesd Egerbe vitte Nagybányát”. A vonzalom gyökerei a múltba mélyedtek és összefüggésben vannak Ziffer Sándor pályafutásával, festészetével. Választott mestere ugyanis a város szülötte, s mostoha gyermekkoránál soha nem tért vissza szülőhelyére. „A százdombú Nagybánya (...) kebelére fogadta és táplálta. Ellátta javaival – tájaival elkápráztatta” –, festményei meg Kozmát, aki így mestere helyett érkezett újabb otthonába. Úgy vélte, a város bástyáival, hangulatos utcáival, tornyaival, szőlős lejtőivel, tetőkre kapaszkodó erdeivel, íves hátú hegyeivel talán feledtetni tudja az elhagyott „Édent”. Egyenlőre ugyan még emlékeiből „él”, de már felfedezhetők képein a „Zifferi látásmóddal” rokon egri motívumok, városrészletek, hangulatok. A „nagybányai származású festőművész” immár valóságosan is mestere „nyomdokaiba” lépett, összekötve Szatmár-Máramarost Észak-Magyarországgal.

Kozma István: Pénzverő utca

Festői világa

A pályakezdő művész törvényszerűen eszményeket, példaadó irányokat és mesterreket választ első lépéseihez, hogy legyen később mit megtagadni, meghaladni – ha kellő erő birtokosa –, a maga útját megtalálni, bejárni. Kozma István számára eleve adottak voltak a választás lehetőségei. Szemléletének alakulását döntően befolyásolták a nagybányai hagyományok. A gyökerekhez nyúlt vissza. Nagy tisztelettel adózott a művésztelepet megalapító Hollósy Simonnak, felkutatta Máramaroszigeten elhanyagolt sírját, emlékjelet állított hamvai fölé. Nem véletlenül ismerhetők fel néhány korai munkáján a técsői mester közvetítette finom naturalizmus jellemző jegyei. Ám az erőteljesebben sugárzó Ziffer-szellemiség a főiskolai évek után rögtön búvkörébe vonta; de gondolkodását a tanulás éve alatt más korok eltérő irányzatai is megtermékenyítették. A kedvelt reneszánsz kor művészei közül különösen Dürert, Cellinit „szereti”. Nagy hatást gyakoroltak rá az impresszionisták és a Van Gogh, Gauguin, Cézanne „trió” festészete. Az „otthoniak” közül Zsögödi Nagy Imre bővérű festőiségét, Nagy Oszkár expresszív szín- és ecsethasználatát, témaválasztását tartja kiemelkedő értéknek. Képei kétségtelenül bizonyítják, hogy merített a szecesszió, a kubizmus, a Matisse-szal fémjelezhető fauvizmus és a bányai „neósok” kútfoiból is. A stílusok és rendszerek ható elemei fokozatosan alakították ki azt a képi egységet, amely ma már teljesen kiforrva jellemzi Kozma piktúráját.

Kozma István: Nagybányai táj

1911-ben *Nagybányai tájként*, szórt fényben festette meg a malom és a patak környezetét, és később is visszatért a témához. Kozma 1963-ban, más nézőpontból, erős szíkontrasztokat – kék, vörös, sárga, fehér – használva festette meg a kedvelt látványt. Jól érzékelhető feszültséget teremtett az összefüggő színes falak és a havas patakpart felhasogatott buckái között. Egy évvel később már szinte vonalrács szerkezetbe szorítva került vászonra ugyanezen tájrészlet, mintegy igazolva Szabó Júlia tételét: „A fauve tájkép vedutaszerűen topografikus, de színeiben végletesen mérész”. Hasonló metamorfózis számos kedvelt látképén is megfigyelhető. Az alkotási folyamat jó ideig egyértelműen a formák felbontása, elemzése felé mutat, de csak ritkán lépi át a tapintható, érzékelhető valóság határait s vált teljes absztrakcióba. A geometrizáló szándék ugyancsak végig vonul munkásságán, de érintkezési pontok figyelhetők meg az önberakásos üvegművészettel vagy a mozaikkal, de akkor sem

Az egyes fázisok és korszakok e képkavalkádban nehezen különíthetők el, még a datált művek is csak részben segítenek. Az egyértelműen látszik, hogy kezdetben (hatvanas évek) Ziffer Sándor téma- és színvilágát követi, de már e korai munkákon tovább mozdul. A megragadott formák kontúrjait, s ezzel a szerkezetet, a kompozíciót hangsúlyozza. Tiszta, keveretlen színeket – főleg a kék változatait! – átütő erővel rakja föl a vászonra. Nem készít leltárt a látványról, az abból leszűrt lényegét alakítja át festői mondanivalóvá. Egy-egy téma átváltozásait jól szemléltetik a *Malomárok* variációi. Ziffer

szakít a látványcentrikus képfelfogással. Ugyancsak érvényes e megállapítás dekoratív egyszerűsítéseire, amelyek – textiles múltja alapján – megközelítik a hímzés-motívumok formai tisztaságát.

A változás csírái a hetvenes években határozottabban jelentkeznek. Szembetűnően távolodik az elsődlegesnek tekintett látványkövetéstől. Az új formák, a konstrukció uralkodik vásznain és nagy erővel már egy más minőségben ragyogtatja föl a bonyolult vonalháló szövevényére telepített, tisztán csengő, élénk színeinek harmóniáit. Bővül, gazdagodik témaköre, bár újra és újra visszanyúl a hagyományos motívumokhoz. A bányai részletek, a jellegzetes boglyák, a Virághegy, Kereszthegy kúpjai, a Híd utca, a Zazar-part fái, a hidak, a bivalyok, lovak, csendéleti motívumok rendre ismétlődnek, de szüntelen változó konstellációban. Egyetlen motívum nem hiányzik szinte soha képeiről, a református templom „gömbölyű fejű piros” tornya. Felmagasodik tájképein, betekint a műterembe, felbukkan a csendéletek háttérében és lendületes ívekkel megrajzolt női aktjai kísérelőjeként, már-már pajzán gondolatársításra csábító szimbólumként.

A kilencvenes években a női test ábrázolása válik uralkodóvá tematikájában, de nem a szigethegyek ösvényein siető, falvakban élő, állatokat őrző, szénát gyűjtő asszonyok a modelljei. Ezek a hölgyek a műterem csendjében „élnek”, mozognak, érzékenyen karcsú, lendületes vonalakkal megrajzolt alakjukkal ragadják meg a figyelmet. Ülnek, állnak, heverésznek, fának, bútoroknak támaszkodnak, hegedűvel játszadoznak, lóra pattanva, árkádiái tájak szereplőivé lényegülnek. Színesek, vonzóak, testük az élet lüktetését, hullámzó mozdulataik határozott életörömöt fejeznek ki. Megszépítik a festő teremtette világot. Alkalmat adnak a művésznek, hogy bizonyítsa: felkészült mestere a lendületes, kifejező vonalnak, a szárnyaló ecsetnek. Gyakran ábrázolja festményein a harlekint, a cifra ruhát öltő, csörgősipkás, hangszerén játszó bohócot. Önfeledten pengetik gitárjukat a manézsban, dobok között játszanak a számárnak vagy álmodoznak a soha be nem teljesülő szerelemről.

A hetven felé közeledő festőművész új pátriájában töretlen lendülettel dolgozik. Az életmű egésze s a műterméből kikerülő friss művek nem csillapuló munkaszünetéről tanúskodnak.

A mérleg megvonása nem egy „bemutató” írás feladata. Azt mégis leszögezhetjük – különösebb kockázat nélkül –, hogy festészete olyan kortársi jelenség, amely összekapcsolja a nagybányai hagyományokat – száz esztendő időködén át – az ezredforduló művészetével. Nemcsak „letéteményes”, hanem „továbbvivő”. Művészetében a hajdani alapítók, őrzők és újítók szelleme és vívmányai inkarnálódnak. Egyénisítő erejéből fakad, hogy a modern festészet jellegzetes közép-európai változatát teremtette meg, amely a tradíciókra épül, de olykor merészebbnek hat a nyugati rokontörékvéseknél.

**Kozma István:
Nagybányai emlék**